

УДК 267+323.21(477)

О. А. КОРНІЄВСЬКИЙ

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано сучасний стан забезпечення національної, передусім соціальної, безпеки України за участі громадських об'єднань, окрему групу яких представляють релігійні організації. Зроблено на правові підстави та суб'єктно-об'єктні аспекти їх впливу на безпековий розвиток українського суспільства на тлі посилення небезпек глобалізації.

The current situation in the field of national (in particular social) security preserving by means of civil associations activities including religious organizations has been analyzed. Special emphasize has been made at legislative provisions and subject-object aspects of their influence at the security development of the Ukrainian society considering the enforced threats of globalization.

Ключові слова: релігійні організації, національна безпека, соціальна безпека, небезпека глобалізації.

У “Стратегії національної безпеки України”, затвердженої Указом Президента України, зазначається: “В Україні суспільно-політичні події останніх років, як і в перші роки незалежності, гостро порушили проблему забезпечення національної єдності та соборності Української держави... [10, с. 5]”. Конструктивне вирішення цієї проблеми ускладнює “ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, яке обумовлюється культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України і поглиблюється внаслідок спекуляцій на цій проблемі з боку певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил, зокрема екстремістського спрямування... [10, с. 5]”. За таких умов актуалізується необхідність наукового уточнення проблеми визначення характеру взаємовідносин держави і громадянського суспільства, що формується в Україні, а саме: безпекової складової формування та розвитку відносин держави з релігійними громадами з огляду на існування високого рівня конфліктогенності вітчизняного релігійно-церковного середовища, багато в чому обумовленого політизацією окремих релігійних організацій, впливом зовнішнього чинника на їх діяльність (закордонних релігійних організацій, новітніх нетрадиційних культів і течій). За висновком вітчизняного вченого С. Здіорука, “Україна не зможе ефективно організувати свою безпеку й реалізацію національних інтересів, допоки Українська Церква як Церква Національна, котра стоїть на сторожі духовності і моральності української нації, не займе належне їй місце, яке необхідно утверджувати всіма наявними засобами, включаючи державні потенції... не порушуючи догматів і канонів, що регулюють структурно-функціональні основи Церкви [6, с. 56]”.

Дослідженню різних проблем гармонізації державно-церковних відносин,

функціонування й розвитку релігійних організацій у сучасній Україні, значущості соціального служіння Церкви в суспільстві, аналізу потенціалу релігійного середовища присвячено чимало праць вітчизняних дослідників. З-поміж них відмітимо наукові доробки В. Бондаренка, Н. Дудар, С. Здіорука, Ю. Кальниша, М. Кирюшка, А. Колодного, Н. Кочан, Є. Ліхтенштейна, Б. Лобовика, П. Панченка, В. Перевізія, В. Петрика, М. Рибачука, С. Сьоміна, Я. Олексина, О. Шуби. Релігійно-суспільні зміни в процесі посткомуністичних трансформацій, традицію вітчизняного релігієзнавчого осмислення у контексті теоретичного вирішення проблем співвідношення релігії та етносу (проблеми етнології релігії) проаналізовано В. Єленським і Л. Филипович. Серед ґрунтовних теоретичних розробок, присвячених визначенню національних інтересів у духовно-релігійній сфері, впливу закордонних релігійних і місіонерських організацій на стан національної безпеки України заслуговує на увагу монографія С. Сьоміна “Міжнародні християнські організації та національна безпека України” (1999 р.). Незаперечний інтерес становлять матеріали постійнодіючого “круглого столу” “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин”, розміщених у низці номерів журналу Центру ім. О. Разумкова “Національна безпека і оборона”, розроблений експертами цього неурядового аналітичного центру проект “Концепції державно-конфесійних відносин в Україні”. Утім, реалізація “Стратегії національної безпеки України”, низки державно-управлінських рішень, що відносяться до цієї сфери, актуалізує таке дослідницьке завдання: проведення ґрунтовного аналізу впливу релігійного чинника на суспільні процеси в контексті забезпечення захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері життєдіяльності українського поліконфесійного суспільства. За слушним висновком М. Рибачука, українська етнічність і народна релігійність виступають першоосновою буття української державності, основою стабільності в океані політичних та фінансово-економічних розбурханих пристрастей [8, с. 118].

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про основи національної безпеки України”, об’єднання громадян, а відтак, і релігійні організації, є повноправними суб’єктами недержавної системи її забезпечення, протидії загрозам національним інтересам України, передусім у соціальній та гуманітарній сферах, якими є (відповідно до ст. 7 цього Закону) криза системи охорони здоров’я і соціального захисту населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; прояви моральної та духовної деградації суспільства; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва та ін. Серед наслідків сучасної соціальної кризи – зниження духовного, морального й творчого потенціалу населення, моральне падіння особистості й суспільства, що посилює небезпеку втрати людьми уявлень про добро, благо та істинне, що негативним чином відображається на духовних цінностях як складової частини національних цінностей. На думку російського вченого А. Возженікова, національні інтереси у сфері духовного життя, культури і науки багато в чому визначають хід реформ та їхній результат; духовне відродження суспільства. Його моральні цінності безпосередньо впливають на рівень економіки та всіх сфер життя. Надзвичайно важливим завданням було й лишається завдання утвердження в суспільстві ідеалів

високої моральності й гуманізму. Зрозуміло, що релігійні організації є найвпливовішим суб'єктом забезпечення національної безпеки в культурно-духовній сфері, одним з найпотужніших суб'єктів впливу на суспільство, його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності. Серед завдань, які покликана вирішувати недержавна система забезпечення національної безпеки, що характеризує її соціально-значущу сутність та посилене значущість соціального служіння Церкви в суспільстві, вчений вказує на важливість безпосереднього реагування на ситуації, що загрожують життю й здоров'ю громадян; активізації боротьби із соціальними і моральними вадами. Відтак, пріоритетні напрями політики забезпечення внутрішньої безпеки країни мають бути зорієнтовані на досягнення здорового соціально-психологічного та морального клімату в суспільстві, створення умов існування та розвитку сім'ї як найважливішого осередку громадянського суспільства [1, с. 165–168]. Посилення ролі релігійних організацій як суб'єктів забезпечення національної безпеки в контексті забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини і суспільства об'єктивно обумовлено: по-перше, інтересами особистості в підвищенні якості та рівня життя і добробуту, зміцненні духовності; по-друге, інтересами суспільства у створенні правової, соціальної держави, досягненні та втриманні суспільної злагоди, духовному оновленні країни; по-третє, інтересами держави в досягненні політичної та соціально-економічної стабільності.

Соціальну складову подвижницької діяльності релігійних організацій за сучасної доби (як суб'єкта недержавної системи забезпечення національної безпеки, передусім у соціальній і гуманітарній сферах) показово характеризує надання нею активної допомоги знедоленим громадянам, створення притулків для літніх людей і дитячих садків для дітей-сиріт, соціально-реабілітаційних центрів, гуманітарна допомога тим, хто постраждав від стихійного лиха та біженцям, організація відпочинку та оздоровлення дітей-сиріт та дітей із малозабезпечених сімей, добродійна діяльність у місцях позбавлення волі, співпраця з державними службами зайнятості, соціальними службами тощо. Показовим свідченням посилення ролі релігійних організацій як громадських формувань у протидії викликам і загрозам глобалізації – загрозам національній безпеці України, поширенню епідемії ВІЛ/СНІДу слід вважати подвижницьку діяльність Церкви в подоланні цієї епідемії, розроблення й впровадження “Концепції участі Української Православної Церкви у боротьбі з поширенням ВІЛ/СНІД і роботі з людьми, які живуть із ВІЛ/СНІДом”. Зазначимо, що за темпами поширення ВІЛ-інфекції, Україна сьогодні посідає перше місце у Східній Європі. Щодня вісім українців помирають від СНІДу і 50 інфікуються ВІЛ-інфекцією. Тільки 2008 р. МОЗ України зареєструвало майже 21 тис. нових випадків СНІДу, що на 15 % більше, ніж у 2007 р. У 2014 р., прогнозують експерти, причиною майже половини всіх смертей може стати ця хвороба. При цьому, вказують експерти, багато людей, зокрема, й учителів, не досить обізнані з цією проблемою; а на побутовому рівні існує дуже багато міфів та викривлень, які треба спростовувати [3, с. 6].

Те, що церква та релігійні організації мають активно сприяти підвищенню якості життя українських громадян, протидіяти разом з органами влади ескалації

небезпечних явищ і тенденцій (скорочення чисельності населення, падіння народжуваності, соціальна незахищеність материнства і дитинства, переривання вагітності, наркоманія, алкоголізм, соціальний суїцид тощо), не викликає жодних заперечень з боку всіх християнських церков, впливових релігійних організацій України. Показовим прикладом є проведення 4-5 вересня 2008 р. загальних зборів членів правління Всеукраїнського благодійного фонду “Віра. Надія. Любов”, в яких взяли участь представники Української Православної, Закарпатської Реформаторської, Німецької Євангелічно-Лютеранської, Римо-Католицької церков в Україні. Один із учасників зборів – глава Східно-Європейського офісу Всесвітньої Ради Церков М. Матренчик так прокоментував результати діяльності цього Фонду: “Одним із важливих показників ефективності діяльності є істотне розширення вже існуючих програм, а також поява й реалізація нових починань з профілактики торгівлі людьми та протидії ВІЛ/СНІДу... Безумовно, церковна соціальна робота в Україні піднялася на сходинку вище завдяки просвітницькій роботі фонду... [9]”. Директор Фонду, заступник голови відділу благодійності та соціального служіння при Священному Синоді УПЦ Московського Патріархату І. Діденко відзначив, що “на сьогодні помітні тенденції до поліпшення церковної соціальної діяльності в Україні. Дедалі більше парафій починають приділяти увагу соціальним проблемам... На даному етапі наш Фонд – єдиний в Україні, який... піклується про підвищення ефективності соціальної роботи церковних організацій усіх традиційних християнських конфесій України [Там же]”. Саме подвижницька діяльність церкви в соціальній сфері та, передусім, духовна складова цієї діяльності уособлює для багатьох українських громадян її суспільно-корисну місію в суспільстві. Значимою, про що свідчать результати соціологічних досліджень, є суспільна складова діяльності релігійних інституцій як чинника демократизації суспільства: значимість церкви у своєму житті громадяни пов’язують не лише з її прямим призначенням, але й з участю в суспільних справах, впливом на віруючих мирян. Водночас, дехто з вітчизняних учених припускається думки, що соціальний потенціал релігійних інституцій в Україні не може вважатися задіяним в обсягах, наближених до суспільних потреб: “Внесок Церкви у покращання соціальної моралі..., залагодження міжособистісних та міжгрупових конфліктів та інше, залишається недостатнім. Релігійні об’єднання України сьогодні по суті існують значною мірою заради самих себе..., не торкаючись нагальних проблем суспільного життя. А це не допомагає ані зміцненню стабільності в суспільстві, ані проведенню необхідних змін... [11, с. 173]”.

Не погоджуючись у цілому з таким висновком, вважаємо за необхідне підкреслити, що релігійні організації як суб’єкти забезпечення національної безпеки мають значні невикористані ресурси в контексті забезпечення національної безпеки на рівні її недержавної підсистеми: у справі соціального служіння народу України. “Потенціал Церков дозволяє вести дану роботу значно ширше й інтенсивніше [Там же, с. 172]”. Суспільно-корисна діяльність релігійних організацій у соціальній та гуманітарній сферах особливо стає затребуваною на загальному тлі появи нових викликів і загроз глобалізації та, передусім, у природних сферах їх діяльності, якими є національно-культурницька, духовно-просвітницька, гуманітарно-благодійницька,

милосердя і добротності тощо.

Важливо відмітити, що суспільна значущість церкви визначається не лише її духовним або ж соціокультурним впливом, але й активною участю у процесах державотворення. Окрім впливу на внутрішню ситуацію, релігійні організації відіграють значну роль у світових процесах. “Якщо мета політиків, держави й демократії – зробити громадян щасливішими, – зазначають Н. Дудар і Л. Филипович, – то вони повинні пропонувати всі засоби, аби задовольнити їхні культурні й духовні потреби”. Ось чому в інтересах держави забезпечувати громадянський прогрес релігії й розвиток релігійних громад, які є частиною суспільного організму — “це є її /держави/ прямим обов’язком, і за це вона має відповідати [4, с. 112]”. Водночас, якщо певні релігійні або псевдорелігійні організації свідомо порушують права інших громадян, то, немає сумніву у необхідності втручання держави, зокрема правоохоронних органів. Питання переходить із релігійної площини в суто прагматичну [12, с. 4]. Відтак, держава є головним суб’єктом забезпечення національної безпеки, передусім духовно-релігійної складової цієї безпеки – захищеності життєво-важливих духовно-релігійних інтересів народу України від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання, що, у свою чергу, передбачає проведення системно спланованих суспільних заходів щодо посилення цієї захищеності. Основними об’єктами духовно-релігійної складової національної безпеки України слід вважати: громадян, їхні релігійні права й свободи; релігійні організації та характер взаємовідносин між ними; суспільно-релігійні відносини та характер вияву функціональної присутності релігійних інституцій у суспільстві (зв’язки релігії з соціумом).

У взаємодії об’єктів і суб’єктів забезпечення національної безпеки важливим є те, що інститути громадянського суспільства (недержавні інституції), що беруть у цьому участь, отримують насамперед право захисту своїх інтересів, тоді як на органи влади покладається обов’язок щодо захисту інтересів особистості, суспільства і держави. Особливий акцент варто зробити на здатності Церкви та релігійних організацій суттєво впливати на процес формування громадської думки. Водночас, пересічні громадяни мають зрозуміти, коли релігійні організації пропагують мир і добро, а коли релігійний фактор використовується задля досягнення політичних та економічних прагматичних цілей.

Як свідчить зарубіжний (“балканський”) досвід, тривала дія будь-якого з трьох основних чинників, які можуть призвести до серйозного внутрішньополітичного конфлікту в суспільстві – соціально-економічного, національно-мовного, релігійно-конфесійного – може мати наслідком розпад єдиної раніше держави. Щодо внутрішньої сфери загроз національним інтересам, то, за висновком учених, релігійна складова має найбільший прояв через активізацію сепаратистських настроїв у деяких регіонах України, політичне протистояння та міжрегіональні диспропорції в життєвому рівні населення. Щодо характеристики загроз за сферами національної безпеки, то духовно-релігійна складова, на їх думку, є невід’ємною частиною таких з них, як політична, соціальна, інформаційна, міжнародна та регіональна. При цьому духовно-релігійна складова впливає й може суттєво підвищувати небезпеку інших загроз національній безпеці України у найважливіших

сферах життєдіяльності суспільства [10, с. 21–23]. Наявність духовно-релігійних загроз у сфері життєдіяльності українського суспільства, якими є “релігійна підтримка ідеологічного забезпечення посягань на конституційний лад і державний суверенітет України”, “розвиток сепаратистських тенденцій, зокрема на релігійному ґрунті, в окремих регіонах”, засвідчує проведення 25 жовтня 2008 р. “Європейського конгресу підкарпатських русинів”. На цьому заході зроблено було акценти на тому, щоб місцева та центральна влади “відтворили русинську державність”, а також взяли участь у заході “Акт проголошення русинської державності та утворення виконавчої влади у статусі автономної республіки Підкарпатська Русь”. Співголова цього конгресу, голова сойму Підкарпатської Русі священник Дмитро Сидор навіть закликав українську владу почати переговори з підкарпатськими русинами щодо надання їм статусу республіки у складі України. У червні 2006 р. офіційна влада порушила з цього приводу кримінальну справу за статтею про зазіхання на цілісність України. Досить актуальним у цьому контексті залишається висновок І. Кураса: “Хоча ми не можемо сказати, що етнонаціональні і відцентрові регіональні проблеми набрали в Україні вкрай небезпечного вигляду, проте не маємо підстав закривати очі й на те, що ці проблеми існують і можуть легко стати детонатором для інших, більш конфліктогенних проблем [7, с. 278]”.

Загострення “русинського питання”, політизація та радикалізація інших сепаратистських рухів і громадських об’єднань, створених за національною ознакою, обумовлених поєднанням етнічного та конфесійного чинників, показово свідчить, що сьогодні гостро постають питання, які виникають у релігійному середовищі не лише на віросповідальній основі (протистояння на релігійному ґрунті: внутрішньо-православне, обумовлене розколом в Українському Православ’ї, православно-ісламське, між традиційними християнськими Церквами і неорелігійними рухами тощо). Представники певних конфесій сьогодні активно люблять інтереси національні, етнічні, регіональні, що надає міжконфесійним конфліктам політичного забарвлення.

Потужним чинником, що спричиняє конфліктність у релігійному середовищі, а відтак, посилення уваги держави до релігійних організацій як до об’єктів національної безпеки, слід вважати високий рівень політизації діяльності окремих релігійних громад, їх втягування до протистояння між політичними силами. Утім, на думку В. Єленського, власне, присутність церкви в політиці “і ширше, в суспільстві, дозволяє їй виконати свою місію з перетворення широкого суспільно-морального контексту і політичного простору в специфічний, лише Церкві притаманний спосіб на більш відповідний євангельському ідеалу, а відтак і більш людяний [5, с. 31]”.

Отже, на сучасному перехідному етапі розвитку українського суспільства релігійний чинник набуває все більше ознак вагомого рушія та невід’ємного компонента суспільного розвитку. Розбудова громадянського суспільства в Україні неможлива без вкорінення в масовій свідомості уявлення про взаємну корисність від толерантності й любові до ближнього. Досить затребуваною слід вважати соціальну та гуманітарну складові подвижницької діяльності релігійних організацій як суб’єктів забезпечення національної безпеки, протидії викликам і загрозам глобалізації та

регіоналізації. Серед основних пріоритетів у внутрішньополітичній сфері виокремимо такі: забезпечення громадянського миру і національної згоди; нейтралізація причин та умов, що спричиняють соціальні конфлікти та етнорегіональний сепаратизм, конфліктність релігійного життя та девальвацію духовно-релігійних цінностей; подальше вдосконалення правового механізму, який би унеможливував створення об'єднань громадян, що переслідують антиконституційні цілі.

Аналіз різних аспектів процесу забезпечення національної безпеки в духовно-релігійній сфері підсилює необхідність набуття релігійними організаціями як об'єднаннями громадян статусу повноправних суб'єктів цього процесу. Подальша активізація соціальної складової діяльності релігійних організацій у суспільстві залежатиме не лише від їх намірів і можливостей, але багато в чому й від упровадження ефективного правового механізму регулювання суспільно-релігійних і державно-церковних відносин, що підтверджує досвід розвинених демократій. Удосконалення вочевидь потребує законодавство у сфері свободи совісті що, у свою чергу, актуалізує модернізацію багатьох положень чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, усунення правових колізій між цим Законом та Законами України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”, “Про загальний військовий обов'язок”, “Про соціальні послуги”, “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”, Земельним та Цивільним кодексами України, іншими чинними юридичними актами, ухвалення Парламентом України Концепції державної політики з питань свободи совісті і віросповідання (Концепції державно-конфесійних відносин в Україні). Йдеться про надання релігійним об'єднанням, які в сучасній Україні все ще не є повноцінними суб'єктами правових відносин, статусу юридичної особи, впровадження системи конкордатів, надання релігійним громадам усіх необхідних юридичних можливостей для створення міцної економічної основи, активізації ними своєї соціально-гуманітарної місії в сучасному суспільстві.

Література:

1. *Возжеников А. В.* Национальная безопасность: теория, политика, стратегия / А. В. Возжеников. – М. : НПО “МОДУЛЬ”, 2000. – 240 с.
2. Державно-церковні відносини: світовий досвід і Україна (історико-політичний аналіз) : [монографія] / [С. В. Сьомін, Ю. Г. Кальниш, В. М. Петрик та ін.]. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2002. – 136 с.
3. Дорога профілактика: Німеччина виділила три мільйони на боротьбу зі СНІДом в Україні / І. Філіпенко // День. – 2009. – № 46. – 19 березня. – С. 15–20.
4. *Дудар Н. П.* Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади) / Н. П. Дудар, Л. О. Филипович. – К. : Наук. думка, 2000. — 132 с.
5. *Єленський В.* Церква і вибори: спогади про майбутнє / В. Єленський // Контекст [УНЦПД]. – 2001. – № 12. – С. 24–31.
6. *Здіорук С.* Національна Церква у контексті державотворення в Україні / С. Здіорук // Розбудова держави. – 1994. – № 1. – С. 51–56.
7. *Курас І. Ф.* Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Ф. Курас. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

8. Рибачук М. Українська нація. Етнопсихологічні та релігійні чинники розвитку / М. Рибачук // Віче. – 2001. – № 9. – С. 104–119.

9. Соціальна діяльність Церкви в Україні піднялася на сходинку вище. – Режим доступу : http://orthodoxy.org.ua/uk/ro_eparhiyah/odeska/2006/09/13/3622.html

10. Стратегія національної безпеки України : затверджено Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. – С. 3–13.

11. Стратегії розвитку України : теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – К. : НІСД, 2002. – 864 с.

12. Якубович М. Зацікавленість в “іншому”: Релігійна толерантність як умова існування релігійної свободи / М. Якубович // День. – 2009. – № 59. – 7 квітня.

Надійшла до редколегії 19.05.2009 р.